

İşgalin İmgeleri: The Orient News Gazetesi, 1919-1922

Nilgün Gürkan Pazarcı
Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

1919-1922 yılları arasında İstanbul'da yayınlanmış The Orient News gazetesi, dönemin İngiltere politikasına uygun olarak amacını bölgede Yunan propagandası yapmak olarak ortaya koymuş; ama savaş sonrası İngiliz hükümetinin parasal desteği olmaksızın çıkmak durumunda kalmıştır. Bulgaristan, Romanya, Yunanistan dahil olmak üzere Hazar Denizi'ne kadar oldukça geniş bir bölgeye dağıtım yapıldığı ifade edilen gazetede Osmanlı İmparatorluğu içindeki çeşitli etnik unsurlara karşı farklı bir söylem kullanılmış; siyasal, kültürel alanda ortak değer ve simgelere yer verilmemiştir. Bu söylem de Batı'nın tarih içinde oluşmuş imgelemi farklılaştırıcı, ayrıştırıcı bir yer tutmaktadır. Orient News sayfalarından yansıyan, İmparatorluk unsurları arasında ne ortak bir yazgının ifadesi ne de kolektif düşlerin yaratılma potansiyelidir. Osmanlı İmparatorluğunun dağılma sürecinde din temelinde ötekileştirme, Müslüman-Türk unsura ait türdeş bir kültürü yansıtan imgeler, diğer etnik gruplarla farklı simge ve anlamlarla farklılaştırma vb. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan bir "anlatı"nın Batı bilincinde oluştuğunu göstermektedir.

Giriş

Gazete kamuoyu ve zihniyet oluşturur. Bir ülkede farklı dilde gazete üretilmesi, o gazetenin kamuoyu ve zihniyet oluştururken öncelikle o dili bilenler ve gazeteyi okuyabilecekler temelinde kamuoyunu dikkate aldığını gösterir. Bu makalede 1919 ve 1922 yılları arasında geçen bir dönemde yayınlanmış bir gazete, ulus öncesi toplumsal kimliklere ilişkin imgelemlerle tanıtılacaktır. Sözü edilecek gazetenin öncelikli özelliği, yayımlandığı dönemdir. Henüz Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'un Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan müttefiklerce işgal edildiği ve kendi aralarında hegemonik çekişmelerin olduğu bir zaman dilimidir bu dönem. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden yapılanma sürecinde savaşı kazanan devletler arasındaki anlaşmazlık İstanbul'u değişik ve karşıt güçlerin var olduğu kapalı bir alan haline getirmiştir. Savaşta müttefik olan ülkelerin egemenliğindeki İstanbul bir yandan işgale bir yandan da direniş tohumlarına sahne olur. Gazetenin kamuoyu ve zihniyet oluşturma işlevine de dönemin özellikleri açısından bakılmalıdır.

Sözünü edeceğimiz gazetenin İngilizce olarak yayımlandığı tarihe kadar Osmanlı devletinde Türkçe dışı basının en önemli kesimi Fransızca gazetelerdir. O dönemdeki okur-yazar kesimin niteliği ve niceliği düşünüldüğünde Fransızca basının kimi zaman etkenlikte Türkçe basını bile aştığı belirtilir (Koloğlu, 1992, s.25). Yarı Fransızca, yarı İngilizce olan ve başlangıçta İngilizler tarafından

çıkarılan Levant Herald (1856-1914) ve Levant Times and Shipping Gazette (1868-1874) adlı iki gazetenin dışında doğrudan İngilizce yayınlanmış başka gazete adına rastlanmamaktadır. Bu durum, Fransız kültürünün bölgedeki yabancı dilde gazete okuyabilen okur-yazar kesim üzerindeki etkisinin sonucudur. Koloğlu, İstanbul'da yayımlananlar dışında Paris gazetelerinden de Osmanlı devletinde binlerce nüsha satıldığını belirtir (1992, s.26). Aynı durum İngilizce yayınlar için söz konusu değildir.

İşgal İstanbul'unda Bir Gazete

İşgal günlerinde İstanbul'da İngilizce olarak yayımlanmaya başlayan "The Orient News" (Doğu Haberleri) adı altındaki gazetenin hikayesi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Selanik'te çıkarılan The Balkan News adlı gazeteyle başlamıştır. The Orient News'un İstanbul'daki ilk sayısı 1919 yılının Haziran ayında çıkmaya başlamıştır. O yılın Mart ayında ise Londra'daki Dış İlişkiler Ofisi'nin haber departmanında İstanbul'da bir gazete çıkması düşüncesinin dolaşmakta olduğunu resmi yazışmalardan anlıyoruz. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komisyonu'nda görevli Henry E.Pears, 8 Mart 1919 tarihinde yazdığı mektupta İstanbul'da İngilizce yayınların yokluğundan ve o tarihlerde A.P.Tully adlı Graham Insurance Company'de çalışan bir İngiliz'in yayımladığı yarı İngilizce yarı Türkçe basılan bir yayından söz ediyor; ancak bu kişinin savaş sırasında Müslüman olduğunu, yayının Türkler tarafından desteklendiğini ve Türk propagandası yaptığını bildiriyordu (F.O.395/304). Henry E.Pears, "böyle bir adamın burada işine devam edebilmesinin utanç verici olduğunu" belirterek, "Hakikat" adıyla 41 bin kopyanın dağıtılacağını duyduğunu yazıyordu. Mektupta ayrıca Fransızların bu konuda çok daha aktif olduğu, General Deeds'in propaganda için çalıştığı ve acilen bir şeyler yapılmasını istediği, ancak bu işin ticari yanının da unutulmaması gerektiği bildiriliyordu.

Bu mektup, Londra'daki Dış İlişkiler Ofisi'nin haber departmanında, İstanbul'da İngilizce bir gazete çıkarılması için finansal destek konusunda bir dizi yazışmanın başlangıcı oldu. 14 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komisyonu'nun müsteşar düzeyindeki diplomatik temsilcisi T.B.Hohler'in haber departmanından Gasellee isimli şahsa yazdığı bir başka mektupta, daha önce Selanik'te bulunan İngiliz ordusu için bir gazete çıkarmış olan H.C.Owen isimli şahsın İstanbul'da bir gazete çıkarmak için yılda en az 1000 pounda ihtiyaç duyduğunu da belirten 5 Mayıs 1919 tarihli başvuru mektubu ve 12 Mayıs 1919'da Selanik'teki İngiliz Kuvvetlerinden S.N.Horlick'in aynı şahsı gazete için tavsiye mektubu gönderildi (F.O.395/304). Hohler'in mektubunda ve daha sonra işin mali yönünün çözülmesi amacıyla yapılan yazışmalarda böyle bir gazetenin özellikle Fransızların Yakın Doğu'daki çalışmaları nedeniyle önemi de belirtilmekte; iki yıl için her yıla 1000 pound ödenmesi önerilmekteydi. 1 Haziran 1919 tarihinde Müsteşar Hohler'in yazdığı bir başka mektupta, Fransızların bu alandaki aktifliği nedeniyle çıkarılacak gazetenin kısmen Fransızca olması önerilse de işin bu yanının gerçekleşmediği, gazetenin tümüyle İngilizce oluşundan anlaşılmaktadır. Gerçekleşemeyen bir başka durum ise gazete için Londra'daki Dış İlişkiler Ofisi'nden mali desteğin sağlanmasıdır. 17 ve 25 Haziran tarihli, Londra'daki Ofis yetkilileri ve İstanbul'daki Müsteşar arasındaki mektuplaşmalardan Owen'in şimdilik kendi olanaklarıyla gazete yayınına başlaması istenmektedir. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komisyonu maddi desteğin sağlanması konusunda ısrarcı davranır ve Müsteşar Hohler'in

yazdığı cevapta diğer müttefiklerin bu alanda sayısız işler yaptıkları belirtilir; Hohler, parasal desteği İstanbul'da yaşayan bir Rus dosttan sağlamaya çalışılacağını da not eder.

10 Eylül 1919 tarihinde Orient News'un mali desteği konusu bir kez daha gündeme gelir. Gazetenin İngilizce konuşan Türkler arasında dağıtılıp dağıtılmadığı, İstanbul'da yaşayan azınlıklarla İngiliz ve Amerikalıların gazeteyi okuyup okumadıkları, hazineden sorumlu bakan Victor Wellesley tarafından yazılan bir mektupta sorulmaktadır. 28 Eylül 1919 tarihli, Komisyon görevlilerinden Richard imzalı bir başka mektuptan ise, Orient News editörü Owen'ın o sırada Londra'da mali destek çabalarına devam ettiği anlaşılıyor. Sözü edilen mektupta yine Orient News'un yayımlanmasının önemine işaret edilerek, gazete parasızlık yüzünden çıkmayacak olursa İngilizlerin büyük bir prestij kaybına uğrayacağı ifade edilmektedir. 18 Ekimde yazılmış, aynı ismin imzaladığı bir başka mektuptan ise gazetenin günlük dağıtımının 4 bin olduğu, bunun 1000 tanesinin siviller arasında olduğu, İngiliz ve Amerikalılar dışında İngilizce konuşan Türklerin de gazeteyi aldığı ve bu sayının artabileceği bildirilmektedir. Owen'ın Londra'da Dış İlişkiler Ofisi haber departmanına Edward E.Long ismine yazdığı 4 Kasım 1919 tarihli mektupta gazetenin İngilizce olsa da Yunan propagandası amacına hizmet ettiği "özellikle" belirtilerek, mali destek olmadan devam edemeyecekleri bir kez daha vurgulanmaktadır. Nihayet bu mektuplaşmalardan gazetenin İngiliz propagandası için o kadar etkili olmadığını, sinemanın düşünülebileceğini ancak pahalı olduğunu belirten Ofis yetkilisin yazdığı başka bir mektuba rastlıyoruz.

Komisyon, haber departmanı ve gazeteyi çıkaranlar arasında gidip gelen bu mektuplaşmalar, 1920 yılının ekim ayına kadar devam etmiştir (F.O.395/329). Bir ara Yüksek Komisyon'dan Robeck imzalı bir başka mektupta maddi olmasa da başka türlü materyal ve makina yardımlarının yapıp yapılamayacağı konu edilir ve iki adet linotip dizgi makinası önerilerek, Türk ve Yunan basınının makale takibinden ve alıntılarında söz edilir (20 Ağustos 1920). Son noktayı, Earl Curzon'un yönlendirmesiyle "dikkatli bir incelemeden geçen önerilere rağmen kamu fonlarından destek sağlanamayacağını" belirten W.Tyrrell tarafından yazılmış 1 Ekim 1920 tarihli mektup koyar. (Bkz.Taylor, 1981,s.50; Messinger,1992,s.22).

Orient News, İstanbul'daki İngiliz yetkililer tarafından önemsenmiş, ancak İngiliz Hükümetinin 1920 ve 1921 tarihlerindeki propaganda harcamalarından destek alamamıştır. Yukarıda önemli bir kısmından sözü edilen yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komisyonu ve Londra'daki Dış İlişkiler Ofisi arasında Orient News'un önemi konusunda bir fikir birliği mevcut değildir. Bu arada o yıllarda İngilizlerin en çok propaganda harcamasını 7000 poundla Amerika Birleşik Devletleri'ne, ikinci sırada 2000 poundla Rusya'ya yaptığını belirtelim. Bunun dışında Mısır'a 1800 pound, Hollanda ve Belçika'ya 1700 pound, Fransa'ya 1650 pound, İskandinavya'ya 1600 pound, Akdeniz ülkeleri arasında Yunanistan'a 250 pound gibi bir miktar ayrılmıştır (004994 W/CC). Bu miktarlar İngilizlerin o dönemdeki propaganda politikasının hangi bölgelerde etkin olmasının istendiği konusunda fikir vermektedir.

"Kimin Gazetesiyiz?"

Gazetenin çıkış amacı ilk sayıda (17 Haziran 1919, Vol.1; No.1) bölgede bulunan İngilizlere hitap etmek olarak belirtilmektedir. Birinci sayfada başlığın altında daha önce Selanik'te yayımlanan The Balkan News adlı gazetenin takipçisi olduğu da ifade edilir. Çıkış amacını açıklayan yazıda da uzun bir süredir bölgede bulunan İngilizlerin kendi dillerinde yayımlanan bir gazeteye ihtiyaç duydukları ve gazetenin yeni olmayıp İngilizlerin Ortadoğu'ya gelmeleriyle oluşan bir ihtiyacı karşıladığı ve Balkan News sonrasında bu şekilde devam edileceği bir kez daha belirtilir. "Okuyucularımıza yardımcı olmak için buradayız" denilerek özellikle Karadeniz'deki İngiliz ordusu ve deniz kuvvetlerini amaçladıkları, Selanik'ten Hazar Denizi'ne kadar uzanan bir bölgeye ulaşılma istendiği, ayrıca Türkiye'de İngilizlerin ilgilerine sahip olabilecek herkesin kullanımında olmayı istedikleri ve ileride genişleme arzuları da ifade edilmektedir. Sadece İngilizce yayımlanan gazetenin dağıtım alanının geniş tutulma istendiği anlaşılmaktadır; ancak tiraj hakkında yukarıda mektuplar dolayısıyla ifade edilenler dışında net bir bilgi yoktur.

Gazetenin ofisi olarak "Koroeker's Hotel, Pera" adresi gösterilmekte; bedeli 9 1/9 kuruş olarak verilmektedir. Carter Findley, yirminci yüzyıl başında Osmanlı'da gelir durumu ve gazete alabilme hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği kitabında, 4-8 sayfalık bir gazetenin ortalama 10 para olduğunu belirtir (1989). Orient News'un fiyatının da genel olarak dönemin gazete fiyatlarına uygun olduğu anlaşılmaktadır. Gazetede pek çok kişinin abonelik ücreti sorduğu belirtilerek 6 aylık ve 3 aylık abonelik ücretleri İstanbul / İstanbul çevresi ve banliyö / Türk taşrası / Dışarı olarak belirlenmiştir. Buna göre 6 aylık abonelik ücreti: İstanbul 400 kuruş, Banliyöleri ve çevresi 425 kuruş, Türk Taşrası 450 kuruş, dışarı 500 kuruştur. Üç aylık abonelik ücreti İstanbul için 225 kuruş, çevresi ve banliyöleri için 230 kuruş, taşra için 250 kuruş, dışarı için 300 kuruştur. Galata ya da şehrin başka bir yerinde ofisi olan iş adamlarının da abone olabileceği, ancak dağıtım konusunda emin olmaları istenmektedir.

The Orient News Gazetesinin metin içeriği bölgedeki gelişmelere ilişkin haber ve yorum ağırlıklıdır. Siyasi ve askeri birtakım haberler yorumlanır. Bunun dışında bölgeye ilişkin bilgileri içeren, retorik (mektuplar, makaleler vs.), konser, tiyatro gibi eğlence başlığı altında toplanabilecek yazılar ve yayıncı/okur etkileşimini yansıtan ilan, reklam türüne giren yazılar gazetede yer almaktadır. Mizah yazıları yok denecek kadar enderdir. Görsel malzeme o günün koşullarında yok denecek kadar az kullanılmıştır. Fotoğraf, karikatür, illüstrasyon gibi unsurların sınırlı olduğu da düşünülürse, günün imkanlarını tam olarak yansıtmamaktadır.

Gazetede amaçlandığı ifade edilen okur kitlesinin dışında kimlerin bu gazeteyi okuduğunu, siyaset ve askeri enformasyon dışında gündelik hayatı yansıtan ve yönlendiren, belli bir kesime hitap edilen bilgilerden tahmin edebiliriz. Yalnız İngilizler değil, Amerikalılar, işgalci diğer Batılı güçler ve İstanbul'da yaşayan Müslüman olmayan kesim gazetenin takipçileri arasında bulunmaktadır. Bunlar Yahudiler, Ermeniler, Rus mültecilerdir. Nitekim aşağıda inceleneceği gibi, okur ile etkileşimi gösteren ilanlar, duyurular ve bazı haberler okuyucu kitlesinin niteliği hakkında fikir vermektedir. Öncelikli olanın

bölgedeki İngilizler olduğu düşünülürse, içerik ve usluptan anlaşılacağı gibi erkek okuyucular merkez alınmaktadır. Her ne kadar mali destek sağlanması için resmi yetkililerle yapılan yazışmalarda “İngilizce bilen Türk okuyucular” ifadesi kullanılsa da, okuyucu mektupları ve ilanlardan açıkça kendini ifade eden Türk okuyucu izine rastlanmamıştır; ancak kendi ismini açıkça vererek gazeteye mektup yazan ya da ilan veren Ermeni, Yahudi olan Osmanlı vatandaşları vardır. Türk okuyucuların ender de olsa taşrada dahi bulunduğunu ise bazı haberlerden anlıyoruz. Bunlardan biri gazetenin 5 Temmuz 1919 tarihli sayısında (Vol.1-No.17), Tarsus’a gazete gönderildiğine ilişkin haberdır. Gazetede haber olarak, “bir Türk Paşasının ofise gelip gazetenin düzenli olarak kendisinin Tarsus’taki arkadaşına gönderilmesini istediği” yazılmıştır. Bu talep gazete çalışanlarının hoşuna gitmiş olmalı ki habere şu yorum eklenmiştir: “St.Paul’un doğduğu, eski bir tarihe sahip Tarsus’ta gururlu insanlardan biri düzenli müşteri olmak istiyor”... Talebin gazetede ifade edilmiş biçimi, kendini ve karşıdakini konumlandırma, kültürel ilişkilendirme ve “Türk’ün gazeteyi istemesine” nasıl bir anlam yüküyle bakıldığını da göstermektedir.

Orient News-Okur Etkileşimi ve İmgesel İşaretleme

Orient News’un yayımlandığı günlerin maddi koşullarında, gazetenin İngiliz resmi organlarıyla yazışmalarında da açıkça belirtildiği gibi Yunan propagandası yapma amacının ifade edilmesi, İngiliz hegemonyası bağlamında politik bir tercihtir. Propaganda zihin işlemeye yöneliktir ve Osmanlı İmparatorluğu’nun paylaşımı planlanırken bir yandan da zihinleri işlemek, mevcut politikaya meşruiyet sağlama ile birlikte zaten başlamış olan ötekinin oluşturulması sürecine hizmet edecektir. Türkiye, Batı imgeleminde Akdenizli, Karadenizli ya da yarı Avrupalı değil de; Orta Doğu ya da Yakın Doğu olarak kodlanmış bir ülkedir (Kedourie, 1998; Shohat, Stam, 1992). Bu Batı merkezli konumlandırma, Orient News’un yayımlandığı 1919-1922 yıllarında İmparatorluğu oluşturan unsurların demografik yapıyı oluşturduğu coğrafya üzerindeki siyasal yapının dağılması -kimliklerin ayrışması- “öteki”nin konumlanması gibi imgesel bir yansıtmaya aracılık eder.

Thomas S.Kuhn’un “paradigma” kavramı ile Norbert Elias’ın kullanıp Pierre Bourdieu’nun yaygınlaştırdığı “habitus” kavramı, gördüklerimiz ve görmediklerimizle ilgili kavramlardır. Bulunulan noktada doğal görülen değerlendirmeler, duygular, beğeniler, Edward Said’in oryantizm çalışmasına da kaynaklık ettiği gibi deneyimlerle oluşmuş, kanılardan gerçekliğe bürünen bir yelpazede dünyayı anlamlandırma aracı olan gözlüklere bürünmüşlerdir. Dilin ve sözcüklerin ideolojik bir araç olabileceği, metinler aracılığıyla mesajların iletilebileceği, biz/öteki ilişkisinin dil aracılığıyla kurulması konuları Yirminci yüzyıldan itibaren toplumları ve bir arada yaşamının getirdiği problemleri anlamada giderek yükselişe geçen, üzerinde yoğun bir biçimde çalışılan bir alandır. İmge kavramı da özellikle 1960’lı yıllardan sonra dikkate alınan bir kavramdır. Gerçi 19. yüzyılın sonunda edebiyat metinlerinde imgelere dikkat çekilmeye başlanmıştı. Hatta Louis Paul Betz ulusları anlamak için bu metinlerin önemini belirtmişti. Karşılıklı duygu ve düşünce biçimlerinin anlaşılması açısından edebiyat metinlerindeki imgeler birer araç olabilirdi. Walter Lippmann, 1922’de yazdığı *Public Opinion* adlı kitabında imgelerin dünyaya kendi görüşlerimizi yansıtmak için birer araç olduğuna ve toplum içindeki

düşünce kalıplarıyla, politik seçeneklerle doğrudan ilişkisine değiniyordu. Dolayısıyla biz/öteki ilişkisi paylaşılan bir anlatı çerçevesinde beslenirken ortak kanı ve yargıları yansıtan imgeleri içermektedir. Sömürgeci/empyralist gücün sağladığı toplumsal bağlam ve kurumsal ağ ile Doğu ve Doğululuğun “bilgisi”nin üretilmesi, bir merkez-kurma veya merkezleme işlemi (centering) dolayısıyla işler (Said, 1999). Empyralist yayılcılığın bu merkezleme ile Batı’nın imgelerini de pekiştiren bir süreci yaratması ve Fanon’un (1988) dikkat çektiği kara derili olup “beyaz” imgesinin içerdikleriyle oluşan, “beyaz maske” diye ifade edilen Afrika’lı kimliği, imgenin kimlik yaratmasında en çarpıcı örneklerden biridir. Fanon (1988 ve 2001), Afrikalı kimliğinin oluşmasında sömürgeci etkileşimlerin Afrikalının karakterine kök salan izlerini analiz etmeye çalışmıştır.

Orient News’dan yansıyan Osmanlı coğrafyasında yaşayan genel bir yurttaş imgesi olmaktan çok yirminci yüzyıldaki gelişmelerin hızlandığı farklılığa dayalı ve bu farklılığı etnik temelde vurgulayan imgelerdir. Haberler, yorumlar, seçilen tefrikalar vb. zihinlerdeki imgesel tasarımın söylemsel ifadesidir. İmparatorlukta yaşayan çeşitli kesimler içinde farklı etnik unsurları ilgilendiren haberler gazetede yer almaktadır; ancak retorik yazıları Türk unsurunu, Müslümanlığı ve Türklerin dini ritüellerini konu edinir; Türkler anlaşılmaya, tanımlanmaya çalışılır. 21 Haziran 1919 tarihli bir makale “Ortaçağa Bakış” başlığını taşımaktadır. Makale, “İstanbul’da dört yüzyıl evvelin İngiltere’sini anımsatan Batı için olağandışı pek çok şeyin bir anda sizi Ortaçağa gönderebileceği” ifade edilir: “Kötü döşenmiş dar sokaklar, cumbalı tahta evler, hamallar, sırtlarında et taşıyan güçlü kasaplar, demir uçlu sopasıyla sokakları arşınlayan gece bekçisi, sokaklarda pejmurde kılıklı çocuklar ve diğer pitoresk şeyler kataloğu...” Makalede İstanbul’da sık görülen yangınlardan söz edilmektedir. Türk itfaiyecilerin çalışma biçimi ve oluşturdukları görüntü Doğu manzarasının renkli bir unsuru olarak yansıtılır. Bir başka gün, Ramazan ayında Türklerin oruç tutması resmedilir (28 Haziran 1919): “Güneşin doğuşundan batışına kadar ne yiyecek, ne içecek ağızlarına hiçbir şey girmeyen, mangal başında top sesi bekleyen Türkler...”

Türkler konusunda egemen olan dışarıdan bakış, onların yaşantısını pitoresk bir anlatımla yansıtmak (mesela bir yangını itfaiyecilerin çalışma biçimi, davulun çalışı vb. gibi yanlarını ön plana çıkararak anlatmak), Ermenilerle, Yahudilerle, Rumlarla ilgili olarak rastlanmaz. Genel olarak kimliklerle ilişkilendirmeksizin “Doğu” klişesi de bolca kullanılmaktadır ve oryantalist belleği yansıtan “gizem” ve “merak” klişeleri genelinde Türkler üzerinden ortaya çıkar. 24 Haziran 1919’da okuyuculardan “Doğuyu tasvir eden makale ve mizah yazıları” istenmektedir; böylece sözü edilen gizemi çözme sürecine okuyucu da katılacaktır. Herhangi bir sanat olayının yansıtılması eğer Türklerle ilişkisi varsa “merak”, “yasak”, “değişik” vb. etkenlerin de işin içine karıştırılmasıyla anlatılmaktadır. Dar-ul-Bedai Tiyatrosu’ndaki bir oyunun haber konusu olarak işlenmesi; üst bir dille ifade edilen oyunun “fantastik” yanı, daha hünerlilerine sahip olduğu, gece geç başlamasının yarattığı korku - Kim bilir? ifadesi eklenerek- ve Müslüman kurallarına göre kadınların örtünmesi gerektiğinden kadın rollerini Ermeni ve Yunan oyuncuların oynaması, Türk sansürünün oyunun orijinalliğini bozması vs. gibi hususları barındırmaktadır (20 Haziran 1919).

Öte yandan, işgal döneminde İstanbul'da sanatsal içeriği olan-olmayan tiyatro, konser gibi etkinliklerin sık sık gerçekleştirildiği, bu konudaki ilan ve haberlerden anlaşılmaktadır. Bu haberler verilirken yorum yapılmamakta, nötr bir dil kullanılmaktadır. İstanbul'da Türklerin adının geçmediği, ticari yanının paylaşılmadığı bir başka yaşam daha vardır. Rus mültecilerin konserleri, Ermeni Kızılhaçı yararına verilen tiyatro temsillerinin ilan ve haberlerine sık rastlanmaktadır. Sosyal etkinlikler hakkındaki haberlerin sayısı ve niteliğine örnek olarak sadece bir günün gazetesinde yer alanlar verilebilir: Şişli'de tenis ve kriket, Büyükdere'de Amerika Birleşik Devletleri mensuplarının Polo maçı, İstanbul'un o günlerde en popüler mekanlarından biri olduğu belirtilen Moda Yaz Kulübündeki Rus şarkıcı ve müzisyenler, Cumartesi öğleden sonra Osman Bey Bahçeleri'ndeki etkinliklerle ilgili haberler aynı günün gazetesinde yer almaktadır (27 Haziran 1919, Vol.1-No:10). Gazetede sık sık lokanta ilanları görürüz. Pera'da Yunan elçiliğine yakın Doré Garden (19 Haziran 1919), onun çaprazında kek, bira ve kahve servisi yapan güzel manzaralı The Rich Doré, Taksim'de İstanbul'un en iyi likör ve biralarını satan Güney Afrika Barı (14 Ağustos, 1919 Vol.1-No.51)... Boğazın güzelliklerini sergileyen büyük evlerin ilanları... "Boğazda Bebek'te 10 odalı, elektriği olan, su sağlamanın mümkün olduğu, Rum kilisesi karşısında bir ev (20 Haziran 1919), "Şişli Tramvay durağında Anglo-Amerikan bir villa". Bertha ve Thomas'a ait bu villa ilanına ek olarak "birinci sınıf yemeklerin, Amerikan barın, özel odaların ve çingene orkestrası gibi etkinliklerin bulunduğu bir mekan ilanı. Bertha ve Thomas "bütün İngiliz arkadaşlarını davet ederler" deniyor (20 Haziran 1919). Mahmut Paşa Yeni Çarşı'da Stepan Mardiguan oğullarına ait bir ilan : "1868 de kurulmuş, Şarka ait hediyelik eşya satan Ermeni dükkanı" ifadesi kullanılıyor. "El yapımı, şark süslemeli işler, halılar...." (24 Haziran 1919).

İstanbul'un güzellikleri ve bu güzelliklerin paylaşılmasıyla ilgili yazılarda ise başka unsurlar ön plana çıkar; gazetenin ikinci gününde "Bizim İyi Şansımız" başlıklı yazıda "hepimiz Boğaz'daki saraylarda yaşayamayız. İstanbul'da olmak bir şans" denmektedir (18 Haziran 1919). Bu güzelliği bozan bir şey, sokaklarda hızla giden arabalar ve Türklerin uyuşuk halleriyle düzene uyumsuzluğudur. Bu konuda okuyucu mektuplarının da yer aldığı daha sonraki sayılarda yazılar devam etmekte; "yerli nüfusun ekseriyetle uyuşuk, dikkatsiz, tekerleklerin altından kendini nasıl kurtaracağına dair bir duyusu olmayan" şeklinde nitelendirilmesine "şoförlerin cüretkarlığı, pervasızlığı, insanların aptallığı" gibi ifadeler eklenmektedir (19 Haziran 1919, Vol.1-No:3). "Türk Mentalitesi" (16 Temmuz 1919, Vol.1-No:25), "Türk Kadını" (29 Temmuz 1919, Vol.1-No:37), "Türk Zamanı" (21 Ağustos 1919, Vol.1-No.56) gibi Türklerin farklı alışkanlıklarını, örf ve adetlerini vurgulayan yazılara diğer İmparatorluk unsurları hakkında rastlanmamaktadır.

Gazetenin genel anlatı yapısı içinde Osmanlı'nın emperyal geçmişine gönderme yapılsa da, mazlumlar ve iktidar olanlar ve iktidar olanların kötü yönetimine bağlanan hazin son söylemi sık sık karşımıza çıkar. Batının karşıt söylemle Osmanlı'yı nitelendirmesi oldukça eskilere dayanan bir tarihsel deneyimin sonucudur. İslamiyetin 7.- 8. yüzyıllardaki Batı ile karşılaşması, Haçlıların Doğuya uzanması ve 14.Yüzyıldan itibaren bu karşıtlığın Osmanlı yayılması ile devreye girmesi sözkonusudur. (Kidwai, 1995, s.1-3; Asad, 2000, s.13-15). Batılıların Doğu etkisinden tamamen koparıp, üstün değerler ile inşa edilmiş Batılı bir Avrupa medeniyetinin temellerine koydukları Yunanlıların, Osmanlı

egemenliğinde olması, 18. ve 19. yüzyıl başlarında Avrupalıların atası modern Yunanistan'ın söylemle inşa edilmesi ve bu söylemde Yunanistan'daki ve Balkanlardaki Türk yönetiminin, doğa dışı aşağı bir ırkın üstün bir ırkı fethetmesi nitelendirilmesi (Bernal, 2003, s. 405) yine karşıtlığın inşasının bir parçasıdır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren ise geleceğin ulus devlette olduğuna inanarak Yunanlıları, Sırpı ve Bulgarları izleyen Ermenilerin özerklik çabaları ortaya çıkar. Judanis, Avrupa'nın imgeleminde klasik Yunanistan'ın merkezi yeri işgal ettiğini, Ermenilerin Yunanlıların aksine kendi millet kurma çabalarını Doğu sorununun merkezi haline getiremeyip mücadelelerini büyük güçlerin politikalarıyla özdeşleştiremediklerini ve süper güçleri kaderlerine ortak edemediklerini; oysa diğer Hıristiyan milletlere sağlanmış olan koruma beklentisi içinde olduklarını 1878'de imzalanan Berlin Anlaşması müzakerelerine gönderme yaparak belirtir (1997, s. 65). Büyük güçlerle aralarında din ya da köken bağları olduğunu iddia edemeyen Ermenilerin özerklik talepleri, Avrupa tarafından dikkate alınmamış; dahası kendi millet olma hisleri gelişmekte olan Osmanlı Türklerinden gittikçe daha fazla direnç görmüş; 1915-1916'daki olaylarla sona ermiştir (Judanis, 1997, s. 66).

Osmanlı başkentinin işgal günlerinde birbirini kimi yanlarıyla dışlayan dünyalarda, ülkenin belirsiz geleceğine yönelik kehanetler içinde, İmparatorluğun diğer unsurları ile ilgili kaygı noktası olabilecek durumlara ilişkin enformasyon ön plandadır. Somut haber örnekleri içinde Rumlara ilişkin olandan çok, Ermenilerle ilgili olanlar yer alır. Ermeni haberleriyle ilgili olarak "kıyım" (massacre) sözcüğünün içerikte bir şekilde kullanılması, söylemdeki karşıtlık vurgusunu artırmakta; Ermenilere ilişkin her türlü imgeyi siyasal alan üzerinden geliştirmektedir. Savaş sırasında yaşanan olayların ve Osmanlı yönetiminin Savaş sonrası, içinde bulunduğu durumun sonucu olarak yansıtılsa da, söylemsel ifadelerdeki üslup; ayrışmayı, farklılık vurgusunu keskinleştirir. Osmanlı yurttaşları içinde "güven içinde yaşamayı ve onuru hakeden kesim Ermeniler" olarak ele alınmıştır denebilir; dolayısıyla hiyerarşik bir imgelemden sözedilebilir. Geleneksel, modası geçmiş, beceriksiz, tembel, çöküntü içindeki genel bir Osmanlı kimliği değil Türk-Müslüman kimliğidir; karşıtlıkların işaretlenmesi Türkler ve Gayrimüslimler üzerinden yapılır. Gazetenin ilgi odağı olarak siyasal akışa ilişkin haberler dışında, Hıristiyan unsurlar arasındaki hiyerarşisi Ermeniler, Yahudiler ve Rumlular olarak sıralanabilir. Bu yaklaşımda Ermeniler siyaset dışı olarak ele alınmamakta, karşıtlığı pekiştirici siyasal bir müdahale nesnesi olarak kullanılmaktadır. Yahudi ve Rumlularla ilgili yazılarda Ermenilere kıyasla nötr ifade kullanılır. Gazetenin 10 Ağustos 1919 tarihli sayısında "Ermeniler" başlıklı yazıda siyasal gelişmeler hatırlatılarak, Savaş sırasında 800 bin Ermeninin kıyıma uğradığı, 1896'da İstanbul sokaklarında, 1909'da Adana'da Ermeni katliamının yapıldığı ve şimdi onların geleceğine ilişkin "iyi şeyler umulduğu" belirtilmektedir. (Vol.1-No:48). Ermeni yetimhaneleri röportaj konusunda sık başvuru yapılan mekanlardan biridir. "Kürtler" başlıklı bir başka yazıda da (8 Ağustos 1919, Vol.1-No:46) İstanbul'daki Amerikan Manda Misyonu'nda Kürt delegasyonu ile Ermeni sorunun görüşmesi temelinde Abdülhamit ve Jön Türklerin Kürtleri Ermenilere karşı kullandığı ve Kürtlerin otonomi istekleri anlatılmaktadır. İmparatorluğun Türkler dışındaki etnik unsurlarının yalnız siyaset bağlamında tanımlanması ve karşıtlığın bu bağlamda vurgulanması Yahudiler konusunda yapılmamaktadır.

Genel olarak din kurumuna karşı olan bir yaklaşım olmamasına rağmen, Müslüman kültürüne sahip olanların çizdiği miskin görüntü ve cami silüetlerinin şehre kattığı güzel görünüm, oryantalist imgelemin hegemonyacı söyleminin bir biçimidir. Toplumsal kimlik ve “ötekilik” ifade edilirken belirleyici unsurun din olması, ancak kurumsal bağlamda dinin eleştirisi konusu yapılmaması konjonktürel bir alternatifler yelpazesi içinde değerlendirilebilir kuşkusuz. Yirminci yüzyılın başındaki siyasal gelişmeler ve bireyin toplumla bütünleşmesinde dini kimlikle oluşan deneyim, Feroz Ahmad (1988), Şerif Mardin (1984) gibi yazarlarda Osmanlı toplum yapısıyla bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Bir “Anlatı”, Kimin Anlatısı?

Orient News, Türkiye'nin işgal-direnış ve ulus-devlete dönüşüm hikayesini o zamanın güçlü ülkelerinin ana anlatısı üzerinden vermektedir. Toplumsal ve siyasi düzeni yorumlama, teşvik etme ya da düzene tepkiler konusunda (Gramsci'nin hegemonya kavramını burada da kullanırsak) hegemonyacı gücün perspektifinden toplumun simgesel dağarcığında varolanlar kullanılarak “meşruiyet” oluşturulmaya çalışılmaktadır. Toplumdaki simgelerin tahsis edilmesi ve bu simgelerin dini ve siyasi kimliklerle ilişkilendirilmesi sömürgeci bağlamıyla okunmalıdır. Gazetede imgesel işaretlemenin oryantalist imgelemlerle belli bir duygu ve düşünce disiplini temelinde gerçekleştiği ve gazeteciliğin günlük pratiklerinde sorunları tanımlama ve çerçeveleme biçimlerinin yine bu bağlamda okunması gerektiği bir veridir. Oysa 10-11 yıl öncesinin anlatıldığı ve II.Meşrutiyet döneminin imgeler açısından incelendiği bir çalışmada, Osmanlı'da dini ve milli kimliklerin vurgulanan pek çok kimlikten sadece ikisi olduğu ve işlev, sınıf, eğitim ve hemşehriliğe dayanan kimlikler grubunun temsil gücü ifade edilmektedir. Brummett, “kimlik oluşumunda Avrupa'nın ulus-devlet modellerinin Osmanlı'ya kolayca uyarlanamayacağını belirterek; bir Fransız ya da İngiliz yurttaşını (hayali olsa bile) kurgulamak, Makedonya'dan Arap topraklarına kadar herhangi bir yerde oturma olasılığı olan bir Osmanlı yurttaşını kurgulamaktan daha kolaydır” (2003, s. 31) diye yazar. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışan bilimcilerin dini kimliği daima vurguladığı da belirtilir. (Brummett, 2003, s. 32). Siyasi ve din temelli kültürel pratiklerle oluşan bellek giderek milli bilince, kültürel kimlik milli kimliğe dönüşmüştür. (Bkz.. Hall, 1996, s. 611-618). II. Meşrutiyet sonrası ve I.Dünya Savaşı sonrasında milli bilinç oluşumu ve söylemin dönüşümüne ilişkin basın üzerinden şu kıyaslamayı yapmak bir fikir verecektir: 1908 sonrası Osmanlı içinde her ulus kendi özel çıkarlarını savunan bir basına sahiptir. Sadece Türk çıkarlarını savunan yaygın bir basın olmadığını belirten Koloğlu, “bunun Osmanlılığın temellerini yıkmak anlamına geleceğini” ifade ederek, “Müslüman toplulukları içinde Arnavut, Arap hatta Kürt milliyetçiliği savunuları belirirken, bilimsel dergiler dışında (tarihi, edebi) Türk milliyetçiliği yapan basın belirmemiştir. Öyle ki, her grup en serbest şekilde kendi çıkarını savunurken Türk unsuru çok ihtiyatlı davranmak zorunda kalıyordu” der. (1992,s. 59). 1917 yılı sonlarında basında “genel barış” teması Osmanlıların tutkusu haline gelmiştir. (Koloğlu, 1992, s. 60). Türkçe olmayan gazeteler giderek kapanır; tek dilli Türkçenin egemen olduğu bir basınla Türk milliyetçiliği 1919'da Anadolu'dan başlayarak 1922'ye kadar bütün Türkiye'ye yerleşmiş olur. (Koloğlu, 1992, s. 62-63). Neredeyse on-oniki yıllık bir zaman diliminde sadece siyasal alan değil, toplumdaki iletişim alanı da değişime uğramıştır.

“Milletler siyasal ve coğrafi olarak millet adını almadan önce rüya olarak var olurlar”. (Stathis Gourgouris’den aktaran Judanis, 1997,s. 68). Bu rüyayı anlama çabası 19. yüzyılda Ernest Renan tarafından da gösterilmişti. “Milletin etnik, ırksal ya da dinsel terimlerle yeterince kavranamayan nesnel bir varlık olmadığı”ndan yola çıkan Renan, “ortak fikirlerle özdeşleşen ve bir arada yaşama arzusu/rızası gösteren” insanların milleti oluşturduklarını söylüyordu. (1990, s. 19). Birinci Dünya Savaşı sonrasında İmparatorluğun savaşı kazanmış Batılı devletler karşısındaki durumu, işgal İstanbul’unda iki farklı belleğin temsilcilerini karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı toplumunun belleğinde 15. yüzyıla kadar uzanan fetih rüyalarıyla beslenmiş, şimdiki durumu kabullenemeyen dirilişle korku duygularını barındıran bir imparatorluk ihtişamı, işgalcilerin belleğinde ise egemenliğin sömürgeci niyetlerinin nesnesi, karmakarışık olan ve Doğu’nun eskimiş büyüsunü taşıyan ama geleceği bir şey vaat etmeyen ülke vardır. Orient News’da hegemonya mücadelesinin damıtılıp oryantalist imgelere dönüşerek Osmanlı Türkiye’sinin tarihsel ve kültürel “öteki” olarak, yani hem bir (bilimsel, sanatsal, anlatsal) bilgi nesnesi, hem de (siyasal, toplumsal) müdahale nesnesi olarak işaretlendiğine tanık oluruz. Said, Foucault’yu izleyerek oryantalist kuruluşu bir bilgi/iktidar aygıtı olarak ortaya koymuş; bilgiyi ve hakikati üreten söylemin içindeki güç yaptırımını göstermişti (1999). İncelenen örnekte de farklılık ve ötekini damgalayarak öznenin üretimi, anlamlama ve işaretleme operasyonu, Batı ve Doğu arasındaki farklılık olasılığını etnik unsurlar üzerinden mutlak bir zorunluluğa dönüştürerek ona yön vermiştir. Batı ile İslam arasında tarihsel olarak tortulaşmış antagonizm, bir dizi ikilik içeren üst belirleyici ile Johannes Fabian’ın ‘ötekini zaman içinde geriye itme’ olarak adlandırdığı süreç içinde imgesel düzenini oluşturmuş; “Öteki” denilen kültürler böylece Batı öznesinin düzeninin ve aklının hegemonyacı kuruluş sürecine sokulmuşlardır.

Orient News’un Osmanlı İmparatorluğunun unsurlarına ilişkin ayrılmış imgelemi ve söylemi bize neyin kazandığını da anlatır. Tek sesli, türdeş bir organizma, kolektif vizyon, dinsel, ırksal, etnik arındırma... Türklerin direniş mücadelesi, aynı zamanda Batı imgelemi ve ötekileştirme söylemine karşı tepki olarak oluşmuş; ortak anlam ve dayanışma duygusunun imparatorluğun Türk unsuru temelinde yaratıldığı Orient News’dan yansıyan bir vizyonu da olabilecek en olumlu noktaya getiren bir söylemdir. Orient News gibi bir gazeteden yola çıkarak yapılan bu çalışma, bir yandan da yeni perspektiflerle varolmayı amaçlayan bir anlama çabasıdır.

Kaynakça

Ahmad, Feroz (1988). “The Young Turks, 1908-1918,” **Review 11**, no.2.

Asad, Talal (2000). “Muslim and European Identity,” **Cultural Encounters-Representing “Otherness”** içinde. Der. E.Hallam ve B. V.Street. London: Routledge.

Bernal, Martin (2003). **Kara Atena**. Çev. Özcan Buze. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Brummett, Palmira (2003). **İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm 1908-1911**, çev. Ayşen Anadol. İstanbul: İletişim Yayınları.

Chartier, Roger (1988). **Cultural History: Between Practices and Representations**. İthaca: Cornell University Press.

Fanon, Frantz (1988). **Siyah Deri Beyaz Maske**. Çev. Cahit Koytak. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Fanon, Frantz (2001). **Yeryüzünün Lanetlileri**. Çev. Lütfi Fevzi Topaçoğlu. İstanbul: Avesta Yayınları.

Findley, Carter (1989). **Ottoman Civil Officialdom: A Social History**. Princeton University Press.

Hall, Stuart (1996). "The Question of Cultural Identity," **An Introduction to Modern Societies** içinde. Der. S. Hall, D. Held, D. Hubert ve K. Thompson. London: Blackwell.

Judanis, Gregory (1997). **Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür**. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

Kedourie, Sylvia (1998). **Turkey, Identity, Democracy, Politics**. London: Frank Cass Pub..

Kidwai, Abdur Raheem (1995). "Image of the Orient in English Literature: A Historical Survey," **Orientalism in Lord Byron's 'Turkish Tales'** içinde. New York: Mellen University Press.

Koloğlu, Orhan (1992). **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Şerif (1984). "A Note on the Transformation of Religious Symbols in Turkey," **Turcica 16**, s. 115-127.

Messinger, Gary S. (1992). **British Propaganda and the State in First World War**. Manchester: Manchester University Press

Renan, Ernest (1990). "What is a Nation?" **Nation and Narration** içinde. Der. Homi Bhabha. London: Routledge.

Said, Edward (1999). **Şarkiyatçılık**. Çev. Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları.

Shohat, Ella ve Stam Robert (1992). **Unthinking Eurocentrism – Multi-Culturalism and the Media**. London: Routledge.

Taylor, Philip M. (1981). **The Projection of Britain (British Overseas Publicity and Propaganda 1919-1939)**. Cambridge: Cambridge University Press.

Mektuplar:

(Londra Public Record Office Kayıtları)

Foreign Office (F.O.) Belgeleri:

F.O.395/304;

F.O. 395/362;

F.O. 395/363.

F.O. 395/370

British Library Colindale Mikروفilm Arşivi

(işaretlemelemlerde buradaki kodlama kullanılmıştır).

The Orient News, 1919-1922.

Yazar hakkında

Prof.Dr. Nilgün Gürkan, Siyaset Bilimi alanında yüksek lisans ve doktora yaptı. İletişim Bilimleri alanında doçentlik, gazetecilik alanında profesörlük ünvanını aldı. Siyaset ve medya ilişkileri, Türk modernleşmesi, modernleşme kültür ve siyaset ilişkileri, medya elitleri konularında çalışıyor.

"Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)", "Türkiye'de Kitle İletişimi" adlı kitapları ile modernleşme, siyaset ve medya ilişkisi konularında yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır.